

Türkiye’de İlahiyat Fakülteleri ve Felsefe Eğitimi Üzerine Turan Koç ile Söyleşi

Interview with Turan Koç on Theology Faculties and the Education of Philosophy in Turkey

Söyleşiyi Yapan / Interviewer
Mustafa DİKMEN

Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Zonguldak
Research Assistant, Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religion,
Zonguldak, Turkey
(mustafaddikmen1617@gmail.com)

Mustafa Dikmen: “İlahiyatlarda felsefenin durumu nedir?” diye başlayacağız hocam.

Turan Koç: İlahiyatlarda felsefenin durumu: tabi soru bir açıdan baktığımız zaman spesifik, çok özel bir soru gibi görünüyor. Bir açıdan baktığımız zaman üzerinde epeyce, fazlaca, ayrıntılı bir şekilde durulması, konuşulması, tartışılması gereken bir soru veya konu gibi karşımıza çıkıyor. Şimdi ilahiyatlarda dediğimiz zaman veya daha doğrusu ilahiyat eğitimi dediğimiz zaman ister istemez en üst düzeyde bir tefekkür, düşünme, kavrama etkinliğinin söz konusu olduğu bir eğitimden söz ediyoruz demektir. Bir örnek üzerinden yürümek mümkün diye düşünüyorum. İlahiyat dediğimiz zaman biz doğrudan ilahi olanı, ulûhiyetle ilgili olanı anlarız ama bir de bunun pratik hayattaki gerçekleşmesini, tahakkukunu göz önüne getiririz. O zaman da İslâm ile ilgili konuşuyoruz demektir. İlahiyat dediğimiz zaman ne kadar genelse İslâm da o kadar özel yönü olan bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. O zaman şöyle düşünelim, İslâm dediğimiz olgu, İslâm dediğimiz oluşum nedir? Yani soru bu. Bunun birkaç boyutu var. Diyelim ki insan oruç tutuyor. Görürüz görmeyiz ama biliyoruz oruç tuttuğunu. Veya namaz kılıyor veya hacca gidiyor. Bu davranışına baktığımız zaman görünüşüyle İslâm’dır. Bunun hemen arkasından ne için oruç tutuyor, hacca gidiyor sorusunu sorabiliriz. İman dediğimiz bir tecrübe veya algılayış veya kavrayış ona böyle davranmasını sağlıyor. Bu kişinin hacca gitmesinin altında yatan asıl husus, o fiile yönelten zihni kavrayış tefekkür, bu da imandır. Başka şeyler de aklımıza geliyor. Bunu nasıl gerçekleştirdiği söz konusu. O da ihsan dediğimiz, özellikle büyük harfle yazdığımız İSLÂM’ın hayatla nasıl buluşturulduğu, hangi düzeyde hayatla buluşturulduğu gibi soruları veya bu tür açıklamaları gerektiren bir soru. O zaman, İslâm’ın üç boyutundan söz edebiliyoruz. İman boyutu, İslâm dediğimiz davranış boyutu ve ihsan dediğimiz nasıl gerçekleştirildiği nasıl algılandığı nasıl telakki edildiği ve bunun hayatla nasıl buluşturulduğu şeklinde üç boyutlu

zemin üzerindedir. İlahiyat dediğimiz tüm bunları bu üç boyutun daha temelini teşkil eder. Yani bunların altında yatan veya bunların üstünde bir şemsiye kavram olarak düşünebiliriz ama biz yine İslâm üzerinden yürüyoruz. Diyelim ki ilahiyat fakülteleri ve İslâmî ilimler fakülteleri var. Bu fakültelerin müfredatlarına baktığımız zaman genelde üç ana bölüme ayrıldığını görüyoruz. Bunlardan birisi temel İslâm bilimleri dediğimiz bölüm. İkincisi İslâm tarihi ve sanatları dediğimiz bölüm (adları bir şekilde değişik olabilir). Üçüncüsü de felsefe ve din bilimleri dediğimiz bölüm. Bunlardan birincisi, yani temel İslâm bilimleri bölümü İslâm'ın hem tefekkür boyutunun hem mütefekkir boyutunun hayatla buluşmasını konu edinen veya açıklanmasını, anlamlandırılmasını bu tefekkür süreçlerinde yaşananların dile dökülmesini dile getiren tefsir, hadis, tasavvuf, hukuk gibi birimler önce bu İslâm dediğimiz olgunun ne olduğunu ortaya koyar.

İslâm tarihi ve sanatları bunun tarihî süreç içerisinde nasıl geliştiğini, İslâm'ın yayıldığı dönemler ve bölgelerde nasıl tezahür ettiğini, hayatla nasıl buluştuğunu, hangi dilleri kullandığını konu edinir.

Felsefe ve din bilimleri dediğimizde, bunların bugün nasıl anlaşılması, tekrar kendi tecrübemizle nasıl buluşturulması, hangi dil ile izah edilmesi, bunlar vasıtasıyla hem bireysel olarak insanın tecrübesiyle ilgili yönlerini hem de zihni olarak, yani bugünkü bilgilerimiz çerçevesinde bunların nasıl kavranması, nasıl dile getirilmesi mantıki, felsefi, sosyolojik, psikolojik açıdan, başka dinleri de okuduğumuzdan başka dinlerle karşılaştırılması falan da söz konusu olabilir. Bütün bu disiplinler açısından öğrenilen bir şey bir yerde ilkeleri ve idealleri baz alıyor. Hem bu ilke ve ideallerin tarihsel süreç içerisindeki tezahürler açısından hem de bugün nerede durduğu nasıl anlaşıldığı, anlaşılması gerektiği, nasıl ifade edilmesi, hangi dille ifade edildiği şeklinde üçlü boyutla kavrayabiliriz. Bu açıdan baktığımız zaman ilahiyatlarda felsefe dediğimiz zaman ve felsefeyi geniş anlamda aldığımız zaman ister istemez böyle bir eğitim çok üst düzeyde bir tefekkür süreçleri içerisinde geçen veya bunları gerektiren bir eğitim anlamına geliyor. Bir tarafla maveraya uzanan fiziksel boyutu olan, bir tarafla bireyin, ferden en iç oluşumlarına, duyuşlarına, sezmişlerine varıncaya kadar nüfuz eden, bir açıdan baktığımız zaman toplumsal boyutu olan bir olgudan söz ediyoruz. Bunun dile getirilmesi, bunun ifade edilmesi hangi açıdan bakarsak bakalım doğrudan doğruya düşünceyle zihni kavrayış ile akli yorumlarla izah edilebilecek, açıklanabilecek bir bütünden söz edildiği anlamına gelmektedir. Bu, çok dar anlamda alındığı zaman felsefe adı altında adlandırılabilir. Ama geniş olarak düşündüğümüz zaman bu her şeyden önce bir düşünce, tefekkür, kavrayış anlama, algılama, idrak ve anlamlandırma süreçlerini içerir. Bu süreçlerden biz herhangi bir alet kullanır gibi, yani kullandığınız aletten bir kalem bir çakmak, yani müstağni olarak onunla ciddi bir alışveriş içinde olmadan hatta haberimiz olmadan kullanabiliriz ama bu sözünü ettiğimiz süreçler din dediğimiz, ağırlıklı boyutu metafiziğe uzanan bir olgu söz konusu olduğu zaman biz etkilenmeden,

yani bize hiç bir şey olmadan kullanamayız. Biz o süreçlerde mutlaka kendimiz de etkileniriz. Şimdi böyle bir sürecin dile getirilmesi, önce anlaşılması bütün boyutlarıyla olabildiği ölçülerde kavranması, iyi idrak edilmesi bu idrake uygun şekilde, bu idrakin nesnesine uygun bir şekilde bugün yorumlanması, dile dökülmesi, ifade edilmesi ve tekrar her alanda - bu olgunun geniş olduğunu söyledik- mimari alanda olabilir, sanat alanında edebiyat alanında olabilir, daha dar felsefi alanda olabilir, teolojik kelam alanında olabilir ve tekrar bunun sosyolojik yorumlanması olabilir, psikolojik yaşantılarımızın yine bu konu, olguyla ilgili dile getirilmesi olabilir. Bunların hepsi her şeyden önce doğrudan doğruya düşünceyle kavrayışla akıl süreçleriyle ilgili bir şeydir. Böyle olunca ilahiyat eğitimi hangi açıdan bakarsak bakalım, eskiden buna hikmet diyorduk, “hikmet-i hâlîde” şeklinde adlandırıldığı olmuştur ama bugün ağırlıklı olarak felsefe diyoruz, ilahiyat eğitiminin, İslâmî ilimler eğitiminin doğrudan doğruya felsefeyle ilgili bir eğitim olmak durumunda olduğunu düşünüyorum.

Mustafa Dikmen: Türkiye’de felsefi zihin nasıl oluşturulabilir? Bu felsefi zihin oluşturulduktan sonra nasıl geliştirilebilir?

Turan Koç: Türkiye’de felsefi zihin oluşturabilmesi için Türkiye’deki Türk insanı diyelim, Müslüman insan diyelim, toplumumuz diyelim bu insanı oluşturan, değer telakkilerini, varlık tasavvurunu, bilgi anlayışını daha başka açıdan dünya görüşünü en azından geneli itibariyle oluşturan bunların bileşenleri ise bunun önce iyi kavranması, iyi anlaşılması gerekiyor. Buna şöyle bir örnek de verebiliriz. Diyelim ki hukuk sistemine baktığımız zaman genellikle hukuk bir sözleşme şeklinde karşımıza çıkıyor. Ama bir sözleşmeden bu toplumun değer yargıları, değer telakkileri, varlık tasavvuru, varlık anlayışı... Yani bunu türkülerde, şarkılarda, günlük hayattaki davranışlarda bunu görürüz. Bu sadece öldükten sonra nereye gideceğimiz meselesi değil. Cenaze törenindeki davranışıyla nikah törenindeki davranışın bir yerde bir şekilde oluşması söz konusudur. Bu insanı, bu toplumu bu şekilde davranmaya iten sebep ne ise bunun iyi kavranması lazım. Öyle olunca burada bir varlık anlayışı vardır. Bunu belki çoğumuz ifade edemeyiz ama ben varım, ben nasıl bir varlığım, nereden geldim nereye gidiyorum? Bunlar her birimizin kafasında olan sorular. İkincisi bilmek dediğimiz şey. Bilgi tecrübeyle elde edilir. Edindiğimiz bilgilerimiz var, rüyalarımız var, hülyalarımızda ideallerimizde bulduğumuz noktalar söz konusu. Sezgilerimiz söz konusu bilgi dediğimizde. Doğrudan doğruya akıl yürüterek bir yerde doğrudan doğruya yakaladığımız hakikatler söz konusu. Belki bireysel, belki toplumun bir takım yönlendirilmesiyle ilham dediğimiz bir çizgiden giderek veya vicdanımızın doğrudan doğruya yakaladığı doğrular veya hakikatler söz konusu. Şimdi bunların hepsini biz bir kez birinci soruda olduğu gibi göz önünde bulundurmamız gerekir. Öyle olunca, diyelim ki çağdaş felsefede bir takım problemler var hani dilde anlam veya doğruluk gibi benim özellikle üzerinde durduğum bir konu olabilir bu. Sadece buradan başlarsak ne yapacaksın dilde anlam ve doğruluğu diye de sorulabilir.

Eğer böyle bir soru sormak araçsa buradan bir yere ulaşmak istiyorsak nereye ulaşmak istiyoruz? Nihai anlamda amaçsa, yani sırf bunu amaç edinerek felsefe yapmak bir takım çıkarımlarda bulunmak bir yerde kısır döngü gibi bir şey oluyor. O zaman soruyu daha derinlerden alarak kavramamız gerekiyor. O zaman hakikat nedir sorusunu sormamız gerekiyor. Bu noktadan baktığımız zaman felsefenin toplumumuzda bugün içinde yaşadığımız bir yerde katıldığımız bir yerde biraz kenarından geçtiğimiz bir takım bizim şarkılarımız, sanatımız var. Bizim insanımızın hakikat bildiği ve hayatını kendisine ayarladığı doğruları var. Bunların ne olduğunu ortaya koyacağız. Ondan sonra bunlar diyelim ki Müslüman bir toplum. Eğer bunu din felsefesi veya dini bir felsefe açısından yapacaksak, dini sadece masaya koymak değil, dinin temel iddialarını da masaya koyacağız, asıl önemli olan onlardır. Din diyor ki tek varlık vardır bu evren yaratılmıştır diyor. Eğer buna bir açıdan bakarsak bu felsefedir, bir açıdan bakarsak teolojidir, bir açıdan bakarsak dindir. O zaman dinin, teolojinin, felsefenin nerede durduğu, nereden başladığı sorusu ile başlayabiliriz. Şimdi diyelim ki namaz kılan bir insan veya dua eden bir insan, diyelim ki Fatiha suresini okuyor ve okurken ona göre de yaşıyor. Kendisi okuduğu, hakikat bildiği, etkisinde kaldığı gerçek olarak gördüğü şeye uygun bir hayat yaşıyor. Bu kişinin bu idrakinin, böyle bir kavrayışının altında zihni kavrayış var, duygu var, yaşamak var tecrübe var, hayalleri var. Bunların içerisinde felsefe dediğimiz sadece bunu kavramlaştırıp da bundan bu büyük hakikatin, bu büyük dairenin merkezleri aynı olmak üzere küçük bir daire çizersek orada ağırlıklı olarak zihni kavrayış üzerinden bir tartışma geliştirebiliriz. Şimdi herhalde felsefe dediğimiz o olsa gerek. Dolayısıyla diyelim ki biraz önceki örnek üzerinden yürürsek dua okuyan insan sadece dua okuduğu sürece, kendisi o şekilde yaşadığı sürece burada felsefi bir problem olarak görmeyebiliriz. Ama bunu şu veya bu şekilde eğer bunun yanında durarak bu bunu yapıyor, şu şunu yapıyor çünkü şundan dolayı şunlar var dersek -herhalde teoloji diyelim buna- ardından niçin böyle yapıyorsun, bundan emin misin diye bu davranışın gerekçelerini veya neye ulaştığını beni ikna edecek şekilde bir şeyler söyleyebilir misin dediğimiz zaman, o zaman herhalde akli soru sormuş oluruz ki o zamanda herhalde orada felsefe başlıyor. Tabi felsefe başlarken eleştiri de başlıyor. Bu ne ölçüde makul, ne ölçüde tutarlı, ne ölçüde bizim tecrübemizle, tüm insanlığın tecrübesiyle uyum gösteriyor? Şimdi Türkiye’de felsefi bir kavrayışın gelişmesi için önce işaret etmeye çalıştığım anlamda gerek bireysel olarak, diyelim ki biz bu hakikatin ne olduğunu hakikate ilişkin nasıl bir kavrayışa sahip olduğumuzdan başlayacağız. Veya toplumumuzu yönlendiren bu hakikat idraki, hakikat algılayışı nedir? Varlık tasavvurunu herhalde merkeze almamız gerekir. Oradan başladığımızda biz bir yerde varlıktan başlamış oluyoruz diye düşünüyorum. Oysa Türkiye’de genellikle felsefeye epistemolojiden başlıyoruz. Yani diyelim ki Batı’da yazılmış kitapları alıp okuyoruz, orada bir takım problemlerin nasıl tartışıldığına ilişkin belli bir kavrayış elde ediyoruz, bir yerde de bunlar herhangi bir felsefi akım ise bir yerde epistemolojik gözlük takıyoruz. Bu gözlüklerden bakarak tekrar kendimize

gelmeye oradan varlığa ulaşmaya çalışıyoruz ve mesafe epeyce açılmış oluyor. O zaman Türkiye’de felsefenin çiçeklenebilmesi için hikmetin çiçeklenebilmesi için kanaatimce diyelim ki bizim ilahiyat fakültelerinin kurulmasının arkasında yatan idrakin yaslandığı hakikat idrakine, algısına hayat anlayışına odaklanmamız gerekir ki bu da Kur’an’ın önümüze koyduğu varlık tasavvuru, bilgi anlayışıdır. Bunu merkeze alır da bunun bugüne tercüme edilmesi geçmişte inancımızın, büyük düşünürlerimizin de yorumlarını görerek bugüne nasıl tercüme edileceği konusunda bir çaba, gayret içerisinde olursak daha olumlu bir yerden başlamış oluruz diye düşünüyorum.

Mustafa Dikmen: Yani önce ontoloji.

Turan Koç: Ontoloji.

Mustafa Dikmen: Hocam, tarihsel bağlamda felsefe din ilişkisindeki problemin aşılıp aşılamayacağı sorusu var bir de. Yani felsefeye bakışın bazen kerih görülmesi, bazen felsefenin yüceltilmesi, hatta kimilerince dinin önüne geçirilmesi çabaları olarak yorumlanması bunlar nasıl aşılabilir?

Turan Koç: Tarihsel bağlamda felsefe ve din arasındaki ilişkinin nasıl aşılabacağı eğer böyle bir çatışma varsa, buluşup buluşmayacağı varsa bir tanışma... Diyelim ki insan bir kaç yerde durabilir. Diyelim ki ben dindar insanım diyebilir, ben felsefenin baktığı yerden bakıyorum diyebilir. Ben estetik açıdan bakıyorum diyebilir. Yani şunu söylemek istiyorum, bu tür sorulara cevap verirken bizim nerede durduğumuz önemli. Şimdi bu soruda iki tane alandan söz ediyoruz. Birisi din, yani vahiy diyebiliriz, bu şekilde özetlememiz mümkün. Diğeri ise felsefe veya akıl diyebiliriz. Bunların arasında biz nerede duruyoruz? Biz bunların arasında hakem olacağız. Biz bunların güreşlerini, dövüşlerinin veya sevişmelerinin hangi düzey ve derece olduğunu bir yerde değerlendireceğiz gibi. Biraz çok asimetrik bir yerde duruyoruz gibi geliyor. Yani her şeyden önce dindar insan veya vahiy akıldan müstağni yani akli iskartaya çıkararak gelmiş bir şey değil. Yani vahiy akli olana geliyor. Yani din söz konusu olduğu zaman düşünme ve tefekkür var, duygu var, tecrübe var. Duygu da bir tecrübe diyebiliriz ama tecrübe daha başka. Yani bütün boyutlarıyla tecrübeyi kastediyorum. Rüyada elimize diken batmasına gelinceye kadar tecrübe var. Yani din söz konusu olduğu zaman duyarız, kavrarız, anlarız, anlamlandırırız, yorumlarız. Yani bir yerde felsefe dediğimiz şeyde olanlar burada da var yani daha fazlası var. Duyma var algılama var, idrak var en geniş anlamıyla sezgilerimiz var ve vicdana iç biliş yetimiz veya varoluşsal biliş yetimiz dersek daha can alıcı noktadan başlamış oluruz. Çünkü iman dediğimiz köklü tecrübe bizi vecde getirecek bir tecrübeyi dile getirdiğine göre böyle bir yer söz konusudur. Felsefe dediğimiz zaman anlama var anlamlandırma, yorumlama var bu işin içinde mantık var ama felsefede gittikçe duyguyu daha geri plana itiyoruz. Hayali olan şeyleri geri plana itiyoruz. Tecrübeye güvenilip güvenilemeyeceğine dair tereddüdümüzden dolayı onları bir tarafa itiyoruz. Tabiri caiz ise alanımızı

iyice daraltıyoruz. Bir açıdan baktığımız zaman ikisi arasında bir keşişim alanları olan şeyden buluşmanın nerede olacağını tartışmak gibi bir şey söz konusu. Ama burada bir başka soru daha var. Felsefe dediğimiz bir etkinlik, bir tür değil. Yani çeşitli kulvarlardan, çok farklı kulvarlardan felsefeyi etkinlik içerisine alıyor. Yani felsefe dediğimiz o yürüyüş yolu bir tane değil. Bir tane rasyonalizm değil. Bir tane olgusalılık değil. Pozitivizmin bile 9-10 çeşidinden söz etmemiz mümkün. Arkasından empirizm var. Yani çıkış yerine göre biraz daha alt dallara ayrılan felsefelerden, felsefi bakış açılarından, yorumlama etkinliklerinden söz ediyoruz. Din dediğimiz zaman da hatta felsefeden belki de çok daha fazla -bu Türk bir anlayış- anlama, anlamlandırma süreçlerinden söz edebiliriz. Ama burada biz teistik dinleri ve bunların içerisindeki özellikle İslâm'ı örnek olarak alacak olursak felsefeyle din arasındaki ilişki buluşma veya çatışmayı -soruda görüldüğü kadar kolay çatışma var- buluşma var diyemiyoruz. Bunların arasında mutlaka bir alışveriş var ama yerine göre biri birinden mutlaka daha fazla, eksik veya biri daha etkin, biri daha pasif olabilir mi desek, onu demek istemiyorum ben. Felsefeyle din arasındaki ilişki konumuzu biraz değiştirdiğimiz zaman biraz önceki sözünü ettiğimiz hususları mesela Kur'an'ın hakikat anlayışını merkeze alarak onun üzerinden bir yorum geliştirecek olursak yine de felsefe yapmış olabiliriz. Ama eğer şunu demek istiyorsak felsefe dediğimiz tanımlardan gelişir. Kavramlar tanımlardır. Kavramları ortaya atarız. Bu kavramların belli bir gücü, bu sesin ulaştığı eriştiği bir alan vardır. Bu alanda dinle arasında hiç bir bağlantı ilişki yoktur böyle bir tanım üzerinden yürüyecek olursak işi çıkmaza sokarız. Mesela deneyimi tecrübeyi önce tanımlar buraya kadar gidiyor der ve onun üzerinden bir yorum geliştirecek din buna razı olmaz. Hatta felsefe de buna razı olmaz. O bakımdan idrak dairemizi mümkün olduğu kadar geniş tutmak, irfan alanımızı mümkün olduğu kadar derinleştirmek, bir de şu alanımızı genişlettiğimiz zaman bu ikisini karşı karşıya getirdiğimizde (hani dinle bilim arasında da buna benzer zaman zaman karşılaştırma yapılıyor. Din bilim çatışması din bilim buluşması yani) felsefeyle dinin bir yerde, bir açıdan baktığımız zaman iç içe olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ama felsefenin işi eleştirmek. Din sadakat, teslimiyet ister şeklinde. Sadece bir tanım, bir kaç önermeyi merkeze alır da gidersek o zaman din teslimiyet ister düşünmeyi istemez. O zaman geçmişteki bu kütüphaneleri dolduran mütedeyyin düşünürlerin bu yazdıkları safsatadan mı ibaret oluyor? Yani Gazali'nin yazdığı, İbn Rüşd'ün, İbn Arabi'nin yazdığı düşünce değil mi? Mevlana'nın şiirinde tefekkür yok mu? Yunus Emre'nin şiirinde tefekkür yok mu? O bakımdan din ile felsefeyi ikisini ayrı ayrı karşı karşıya koymak bu biraz bizim felsefe ve dinle ilgi modern algılayışın gölgesinde geliştirdiğimiz bir bakış açısı gibi geliyor. Büyük bir düşünürün bir sözü var: iman çağları akıl çağlarıydı diye. O dönemde de bunun farkında insanlar ama ona insanlar demişler ki aklını aş, aklını at. Akli ikiye ayırıyorlar. Mead dediğimiz yani işin künhüne ermeye çalışan metafiziksel alana uzanan aklını at diyor. Aklını aş dediğimizde bir yerde olgu ve olayların yatay düzeyde nasıl olduğunu anlamaya ve bunu yorumlamayı

kendisinde görebilmiş. O bakımdan mesela bizim sufiler arasında o örnek olabilir: genelde akılı bırak da aşka geç derler. Bir yerde o akıl sonuna kadar geliyor. Onlar akılı iyi kullanıyorlar. Ve onlar kadar akılı yücelten de her halde az olur. Ama diyor ki yani bu akıl epeyce var ama burada bir şey daha var. Bu aşk. En azından onun kadar önemli. Ondandır daha önemli ama vurgulama yapıyorlar. Ama insanın akılı yoksa önce ona gereken akıl olduğunu vurgulayan onlar oluyor. Dolayısıyla bizim Türkiye'de bu felsefenin nasıl gelişmesi, nereden başlanması konusunda bizim Kur'an'ın arkasından gelen hem kelimeler hem felsefe hem de tasavvuf kanadındaki düşünürlerimizin özenle yoğunlaştığı vücut varlık ve doğrudan doğruya bu varlık anlayışı asıl anlamını Kur'an'ın önümüze koyduğu varlık tasavvuruyla buluşan bir ideal üzerinden geliştiğini görüyoruz. Bunu yakaladığımız zaman bunun bugünkü dile nasıl tercüme edileceğinin ve bugün bunun problem olarak görülen taraflarının ne olduğunu iyi kavradığımızda önümüzde ufuklar açılacak gibi geliyor.

Mustafa Dikmen: Türkiye'de ister sevilsin ister sevilmesin Ankara okulu diye bir şey var ve Almanya'da bunun üzerine küçük çaplı da olsa, fazla yankı uyandırmasa da bir tez yazıldı Ankara Ekolü diye. Baktığımız zaman Almanya'da Frankfurt ekolü var, ABD'de pragmatistlerin okulu var mantıkçı pozitivistler. Önceki dönemlerde belki şimdi de böyle bir ekol, okul var. Türkiye'de bunun ana damarını oluşturan sol entelektüeller ile Müslüman entelektüellerin bir zeminde buluşması mümkün mü? Felsefe manasında. Sol entelektüellerin dine bakışı çok fazlaca kerih baktıklarından, fazlaca yaklaşmadıklarından din felsefecilerinden İslâm felsefecilerinden çok bağımsız hareket ettiklerini görüyoruz. Sadece Batı'daki çeviri yoluyla ve Muhammed Esed'i atlayarak, Talal Esed'in çevirileriyle yola koyuluyorlar. En son Dinin Soy Kütükleri çıkmıştı, görmüşsünüzdür. Yani bunun üzerinden biraz yürürsek, sol ile Müslüman entelektüellerinin aynı zeminde buluşması ve felsefi ekol kurulması, felsefi düşüncede buluşmaları nasıl olabilir diye sormak istiyorum ben.

Turan Koç: Modernliğin içerisinde epeyce modern çıkıyor karşımıza. Fransa'daki çeşitli felsefik psikolojik sosyolojik yorumlardan, orda geliştirilen akımlardan etkilenenler var. Almanya'daki akımlardan etkilenenler var. Bunların nerede buluşması birleşmesi? Tabii gönül böyle bir şey ister fakat biz şimdi böyle dediğimiz zaman Türkiye'deki şu anda İlahiyat Fakülteleri uygun olmaz belki. Adını andığımız şeyden baktığımız zaman şu anda konuşmadığını görüyoruz. Bunlar konuşabilirler mi? Konuşabilirler. Konuştuktan sonra insanlar dönüyor. Geçmişte şöyle düşünüyordum ama yanılmışım hata etmişim. Bunların içerisinde bir örnek de verebiliriz. Anthony Flew iyi bir örnek olabilir diye düşünüyorum. Yanılmışım tanrı varmış diye çevirdiler. Baştan başlayalım. Yani ne diyebiliriz algıdaki zaafıtan yanılısana meydana geliyor. Normal bir nesneye baktığımız algılarımızdan geliyor. Tasavvurdaki zaafıtlardan ise hezeyan ortaya çıkıyor. Tasavvurda yani conception'da. Conception dediğimiz tutarlı, bütün olarak kavranması gereken hususlarda, dile

getirilmesi gereken hususlarda ona uygun bir şey yakalayamıyorsak ona hezeyan diyoruz. Şimdi zaman zaman okuduğunuz yazılarda ve makalelerde hem böyle bir yanılısma üzerinden yüründüğünü zaman zaman da hezeyanlar ortaya atıldığını görüyoruz. Onun olmaması için bir yerde eğer bir tartışma ise veya iddia ise temel iddialarımızın temel kavramlarını iyi tanımlamak onlarla ne kastedildiğini iyi öğrenmek onun üzerinden bir tartışma gerekiyor. Bu bir yerde böyle bir etkinliği satranç oyununa benzetebiliriz. Bilindiği gibi satranç oyununda oyuncu sadece kendi oyununu takip etmekle kalmaz iyi bir oyuncu karşıdaki oyununda nasıl kurulduğunu öncüllerinin ne olduğunu herhangi bir taşı oynadığında onu niçin oynadığı, 5 el sonra neye varmak istediğini iyi takip ediyorsan o zaman sen iyi bir oyuncusun demektir. Felsefi ve düşünsel tartışmalarda da bu anlamda ortaya atılan temel iddialardan ne tür bir mantıki sonuca ulaşılmaya çalışıldığını iyi kavramamız gerekiyor. Yani aynı oyunu oynuyorsun. Şimdi tartışmalarda çoğu zaman Türkiye'de örnek verdiğimiz Batılılaşmış bir zihniyetin veya modern bir dünya görüşünün içerisinde düşünen zihinle tek tanrı inancını esas alan onun hazreti karşısında bulunduğu idrakiyle düşünme faaliyeti yürüten kimse veya kişi veya kesimler arasında bu anlamda aynı oyunu oynamadığınız gibi veya zaman zaman asimetric bir yerde durduğunuz gibi bir zaafa kapılıyorum. Bundan cidden emin değilim. Aynı şeyleri mi tartışıyoruz? O zaman daha da geriye gitmek gerekiyor. Yani her düşünürün cümlelerini anlamlı kılan bir atıf çerçevesinden söz edebiliriz. Bu atıf çerçevesi daha genel anlamda belki onun dünya görüşü olarak adlandırabiliriz. Bu dünya görüşündeki farklılıklar, bu dünya görüşünün içerisinde ne var önce onu da söyleyeyim. Dünya görüşü içerisinde kavrayışımız var mı? Var. Duygulanımımız var mı? Var. Dünya görüşü sadece zihni bir kavrayış olarak matematiksel, mantıki önermelerin ifade ettiği edebileceğimiz bir şeyden ifade değil. Estetik ahlaki değer yargıları var mı? Var bunun içerisinde. Dolayısıyla bu anlamda bir felsefi tartışma yaparken biz, felsefe bu çok geniş bir alanın belki merkezinde bulunuyor ama çok dar kısmını oluşturuyor. O zaman o tartışmaların orda kullandığımız dilin içerimlerini, uzantılarını hesaba katarak baktığımız zaman madem böyle iki ayrı dünya görüşü varsa bu dünya görüşleri şüphesiz birbirinden etkilenebilirler. Tıpkı kültürlerin medeniyetlerin birbirinden etkilendiği gibi. Ama temel iddialarından vazgeçecek duruma geldiğinde bu artık öteki dünya görüşü yok anlamına gelir. Yani şimdi burada bir diyaloglardan söz edilebilir. Bir çatışmalardan söz edilebilir. Yani burada bir söyleşi bir buluşma olabilir ama bir dövüş de olabilir. Büyük ölçüde dövüş gibi geliyor ama yine de arz ettiğim gibi biraz önce tasavvurlar derli toplu yani iyi kavranmadığı için zaman zaman münazara yani böyle ilm-u hilaf-i cedel dediğimiz de demagojik yani, demagojik yönü fazla olan bir dil kullanılıyor. Eğer diyelim ki bu tartışmalarda taraflardan birini ikna eden şeyin onu bütün varlığı ile varoluşsal boyutlarda etkileyen şeyin o şekilde bir tartışma geliştirmesini, o şekilde oyun oynamasını gerektirenin ne olduğuna ilişkin sağlıklı bir kavrayış elde edebilirsek çok güzel verimli tartışmalar çıkabilir diye düşünüyorum.

Mustafa Dikmen: Felsefeyle gündelik hayat arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı sorusu var bir de hocam.

Turan Koç: Şimdi felsefe dediğimiz zaman sürekli şunu arz edeyim yani. Felsefik gündelik hayat dediğimiz zaman aklıma bir çok şey geliyor. Dini örnek alarak bir şeyler söyleyebilirim. Din dediğimiz zaman, size dininizi tamamladım diye bir ayet var. Yani din olarak İslâm'ı size gönderdim diyor. Bu bize gönderilen ilke ve idealler bütünlüğüdür. Yani bizi hem kalbimizden hem aklımızdan hem vicdanımızdan kavrayan bir hakikat yumağını. Bunun bir anlaşılması var. Bunu idrak ettikten sonra bu burada durmaz. Sadece zihnimizde idrak olarak kalmaz, onun hayatla buluşmasına da diyanet diyoruz. Dinin o dinle intisap etmiş, onun müntesibi mümini ve onun Müslim'i, ona teslim olmuş bir insanın iradesi kavrayışı, algılayışı, anlaması ve anlamlandırması. Bütün bunların hayatla buluşmasına diyanet diyoruz. Böyle bir kavrayış bu insanı yüzük takarken etkiler mi? Şöyle veya böyle yüzük takmasını etkileyebilir. Bu ille bunun baskı altında kalmasından dolayı değil, bu bunu estetik bir biçimde yapıyor. Sakalını bıyığını nasıl bırakıp bırakmayacağını etkiler mi? Etkiler. Hatta nasıl öksüreceğine kadar etkiler mi? Etkiler. Aynı şekilde felsefi tutumun, kavrayışın, bakış açısının da arkasında bir dünya görüşü yatıyor. Bu dünya görüşü ne kadar tamsa o felsefi görüş onu benimseyen üzerinde o derece etkili olur. Burada önemli olan nasıl bir felsefi bakış açısına sahip olduğumuz konusudur. Dolayısıyla felsefenin hayatla buluşması söz konusu olduğunda hayatla bir şekilde buluşan felsefeler var bir şekilde buluşmadığını söyleyebileceğimiz, en azından bu şekilde tartışmaların yürütüldüğünü biliyoruz. Böyle felsefeler de var. Mesela varoluşçuluk hayatla rasyonalizme göre daha kolay buluştuğunu ben şahsen söyleyebilirim diye düşünüyorum. Nasıl buluştu diye varoluşçular özellikle ister teist kanadı olsun, ister ateist kanadı olsun bunlar şiirle, hikâyelerle, tiyatro oyunları, filmle bu insan varoluşunu anlamını veya anlamsızlığını, hayatın saçmalığını artık ne diyeceksen, bu şekilde bir dil kullanarak sanat eserleri yoluyla doğrudan doğruya felsefeyle hiç alakası olmayan, ismini bile duymayanlara ulaştırılmayı denediler mi? Yani bu varoluşçulardan önce felsefe biraz daha görüldüğü kadarıyla biraz kürsülerin arkasında icra edilen fakülte'deki bir disiplin şeklindeydi. Ama varoluşçuluk bunu başka bir yere çekti. Felsefede romantizm olabilir. Çok daha başka şekilde hayatla buluşturabilirsiniz. Bunun sanattaki yansımaları da yine gerçeküstücülük diyorsanız kullandığınız dil ve felsefedeki başarınıza göre bu gerçeküstücülüğü sanatta nasıl hayatla buluşturuyorsanız aynı felsefi görüşleriniz ile hayatla buluşturursunuz. Ama yine bu arz etmeye çalıştığım hususlar çok sınırlı bir alandır. Filozoflar acaba kendi sistemlerini diyelim ki bir veli kadar hayatlarında gerçekleştirdiler mi? Bir velinin kadar etrafına o ölçüde bağlı büyük kitleler oluşturabildiler mi? Hayatla buluşması için sadece kavramsal bir şeyin derin olması yetmiyor, hayatla buluşturmak istiyorsak ne kadar çok insana hitap ederse o kadar iyi olduğunu düşündüğüm için söylüyorum.

